

Mateusz ROZMIAREK*

<https://orcid.org/0000-0002-5955-0790>

Adam SZABELSKI**

<https://orcid.org/0000-0002-5601-9291>

Etos emigranta a Ferenc Puskás na tle innych uczestników igrzysk olimpijskich

Jak cytować [how to cite]: Rozmiarek M., Szabelski A., *Etos emigranta a Ferenc Puskás na tle innych uczestników igrzysk olimpijskich*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2020, t. 3, nr 3, s. 41–54.

The ethos of emigrant and Ferenc Puskás compared to other participants in the Olympic Games

Abstract

The emigrants ethos may be related to physical culture. On the pages of the history of sport or Olympism we can find examples of many athletes who, motivated by different goals, chose their native countries. One of them was the desire to succeed and win the sports championship. It turns out that during the first Olympic Games such a trend was noticeable, although the subsequent games also confirm it. The topic, which has caused many problems in the past, should be considered from the perspective of two levels, emigration before gaining the planned achievement, as well as the decision to leave after achieving major victories. Examples confirming both variants in this article might be on the one hand the numerous cases of participants of the first Olympic Games (what was shown on the example of athletes participating in the I, the II and the III Olympics), and on the other the biography of the outstanding Hungarian footballer Ferenc Puskás, who decided to emi-

* dr, Akademia Wychowania Fizycznego im. Eugeniusza Piaseckiego w Poznaniu, Zakład Turystyki Sportowej; e-mail: rozmiarek@awf.poznan.pl

** dr, Instytut Współpracy Polsko-Węgierskiej im. Wacława Felczaka; e-mail: szabelskiadam@o2.pl

grate for many years because of the internal situation in his country, and not the desire to profit or gain greater fame.

Keywords: Olympic Games, Ferenc Puskás, ethos, emigrant, emigration.

Streszczenie

Etos emigranta może być związany z kulturą fizyczną. Na kartach historii sportu czy olimpizmu odnaleźć można przykłady wielu sportowców, którzy, motywując się różnymi celami, wybywali ze swoich rodzinnych krajów. Jednym z powodów była chęć osiągnięcia sukcesu i zdobycia mistrzostwa sportowego. Okazuje się, że już podczas pierwszych igrzysk olimpijskich zauważalny był taki trend, choć kolejne rozłożone w czasie rozgrywki także go potwierdzają. Temat ten, nastroczający w przeszłości licznych problemów, należy jednak rozpatrywać z perspektywy dwóch płaszczyzn, emigracji przed uzyskaniem zaplanowanego dokonania, a także decyzji o wyjeździe po osiągnięciu najważniejszych zwycięstw. Przykładami potwierdzającymi oba warianty w niniejszym artykule mogą być z jednej strony liczne przypadki uczestników pierwszych igrzysk olimpijskich (co ukazano, dokonując charakterystyki sportowców biorących udział w Igrzyskach I, II oraz III Olimpiady), a z drugiej biografia wybitnego węgierskiego piłkarza Ferenc Puskása, który zdecydował się na wieloletnią emigrację ze względu na sytuację wewnętrzną w jego kraju, a nie chęć zysku czy zdobycia większej sławy.

Słowa kluczowe: igrzyska olimpijskie, Ferenc Puskás, etos, emigrant, emigracja.

Wstęp

Wprawdzie definicji słowa *etos*, zarówno słownikowych, jak i specjalnie wytworzonych przez badaczy (w szczególności nauk humanistycznych i społecznych), na potrzeby rozpatrywania danego problemu w poruszanej tematyce jest niezwykle wiele, w niniejszej publikacji przyjęto jedno z najbardziej ogólnych znaczeń tego pojęcia, odwołujące się do etosu jako zespołu wzorów postępowania, wartości etycznych, norm, postaw czy obyczajów regulujących zachowanie danej społeczności i wskazujących wyraźnie na jej odmienność od pozostałych¹. Choć wszystkie określenia odnoszą się do pewnej grupy osób, to *de facto* wystarczy przypomnieć historie poszczególnych jednostek, by dostrzec w ich postępowaniu cechy mogące odnosić się do innych. Czysty sens pojęcia *etos* nabiera dopiero pewnych komplikacji w przypadku zestawienia go z drugim określeniem. Takim może być na przykład *emigrant*, a rozpatrywanie etosu emigranta już na samym starcie powoduje częściowo zupełnie inną interpretację terminu. Emigrant bowiem to osoba dobrowolnie opuszczająca swoje miejsce zamieszkania w ojczystym kraju w celu osiedlenia się w innej miejscowości na terenie innego państwa. Geneza tego słowa wywodzi się z języka łacińskiego i oznacza 'wyprowadzenie się'². Z upływem lat jego zakres regularnie rozszerzano, a w tej chwili

¹ Z. Dziubiński, *Etos sportu w aksjologiczno-normatywnej perspektywie*, [w:] Z. Dziubiński, N. Organista (red.), *Kultura fizyczna a etos*, Warszawa 2019, s. 27.

² W. Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Warszawa 1967, s. 53.

najczęściej mówi się o stałym bądź nawet tymczasowym wyjeździe, wymuszonym przez konkretne okoliczności. Motywacje w momencie opuszczania swojego kraju mogą być bardzo zróżnicowane (na przykład polityczne, religijne, społeczne, rodzinne, zawodowe czy zarobkowe). Podczas każdorazowego rozpatrywania emigracji należy również brać pod uwagę okres historyczny, w jakim fiinalnie się ona odbywała.

Etos emigranta może być związany z kulturą fizyczną. Na kartach historii sportu czy olimpizmu niejednokrotnie mieliśmy do czynienia ze sportowcami, którzy wybywali ze swoich rodzimych krajów w celach edukacyjnych, treningowych lub rozwojowych. Pragnęli osiągnąć sukces bądź wymarzone mistrzostwo sportowe, a decyzja o wyjeździe była często w kontekście realizowanego celu niezwykle pomocna. Zatrzymując się w nurcie historii igrzysk olimpijskich, zauważalny jest szereg przykładów etosu emigranta już podczas pierwszych, ale także i kolejnych odrodzonych rozgrywek. Jak się jednak okazuje, nastroczał on w przeszłości nie lada problemów. Dla zwizualizowania różnorodności przypadków dokonana poniżej analiza została podzielona na dwie części. Pierwsza z nich ukaże przykłady sportowców mających za sobą epizod życia w postaci emigracji jeszcze przed występem na igrzyskach olimpijskich. Druga, skupiona na biografii Ferencza Puskása, przedstawi motywy emigracji po uzyskaniu olimpijskiego sukcesu.

Motywy emigracji wśród uczestników pierwszych igrzysk olimpijskich

Igrzyska I Olimpiady w Atenach w 1896 roku pod pewnymi względami były bardzo nieszablonowe. Choć w skład olimpijskiej reprezentacji Bułgarii wchodziła czteroosobowa grupa gimnastyków z klubu sportowego Junak w postaci Panajota Belewa, Ilji Penczewa, Dimityra Iliewa oraz Charlesa Champauda, ostatecznie w samych zawodach udowodniony był udział wyłącznie tego ostatniego. Nie byłoby w tym nic dziwnego i teoretycznie możliwa do uznania jest sytuacja uczestnictwa zaledwie jednego sportowca, aczkolwiek Charles Champaud był z pochodzenia Szwajcarem, który zdecydował się na emigrację do Bułgarii i zamieszkanie w jej stolicy – Sofii, gdzie rozpoczął studia. Tam prawdopodobnie miał lepsze możliwości treningowe i planował pozostanie na stałe, gdyż podjął również pracę jako nauczyciel gimnastyki w sofijskim liceum. Podczas zawodów olimpijskich startował w trzech konkurencjach gimnastycznych: ćwiczeniach na koniu z łękami, poręczach oraz skoku przez konia. Międzynarodowi znawcy historii olimpizmu Bill Mallon oraz Ture Widlund uznają go mimo to za reprezentanta Szwajcarii³. Międzynarodowy Komitet Olimpijski (MKOl)

³ B. Mallon, T. Widlund, *The 1896 Olympic Games. Results for All Competitors in All Events, with Commentary*, Jefferson – London 1998, s. 75.

klasyfikuje natomiast sportowca jako zawodnika Bułgarii⁴. Jego losy skomplikowały więc dostępne mechanizmy powiązania go z jednym z państw i do dzisiejszego dnia pozostaje w tym aspekcie duża niewiadoma. Innym interesującym przykładem jest Dimitrios Kasdaglis, który do 2008 roku był błędnie znany pod imieniem Dionysos. Choć jego rodzina miała rosyjskie korzenie, istnieją dowody na brytyjskie obywatelstwo tenisisty, który urodził się w Salford w rodzinie kupców bawełnianych, osiedlonych na stałe w Wielkiej Brytanii w wyniku decyzji o emigracji z Egiptu. MKOl i oficjalny raport wymienia go jednak jako mieszkającego w Egipcie (dokąd udał się w 1895 roku w celach zawodowych) reprezentanta Grecji⁵. Kolejny olimpijczyk, zdobywca drugiego miejsca w trójskoku – Alexandre Tuffèri, urodził się i wychowywał w Grecji. W rzeczywistości był jednak Francuzem, którego życie warunkowane było decyzją rodziców, w szczególności ojca (także Francuza), o wychodźstwie. Lekkoatleta oficjalnie reprezentował Francję, chociaż na początku XX wieku przyjął greckie obywatelstwo i zmienił imię i nazwisko na Alexandros Touferis. Inny uczestnik, Anastasios Andreu, według niektórych źródeł jest podawany jako zawodnik reprezentujący Cypr, a Lowerdos oraz Dimitrios Tombrof byli rzekomo przedstawicielami Smyrny⁶. Wszystkie powyższe przykłady w dość szczegółowy sposób ukazują problemy dotyczące klasyfikacji państw bądź też uznawania narodowości, z którymi borykał się nie tylko MKOl, ale i odpowiedzialny za przebieg zawodów Komitet Organizacyjny Igrzysk Olimpijskich w Atenach. Emigracja – czy to bezpośrednio dokonana przez sportowców, czy też determinowana decyzjami rodziców – nie ułatwiała w żadnym wypadku uregulowania zaistniałych spraw. Z jednej strony dostrzegalny jest więc szereg niespójności, z drugiej zaś całkowite bagatelizowanie kwestii narodowości bądź obywatelstwa i położenie nacisku wyłącznie na sam udział uczestników w zawodach olimpijskich. Całość jest, niestety, bardzo trudna do kompleksowej weryfikacji, gdyż źródła pisane tamtego okresu w ogóle nie podejmowały omawianej tematyki, a fakt rozważania losów olimpijskich sportowców z końca XIX wieku uniemożliwia dotarcie do jakichkolwiek świadków czy też odbiorców rozgrywek.

Kolejne igrzyska olimpijskie powielały powyższe mechanizmy. Nie tylko emigracja, ale także wiele innych czynników spowodowało, że pod francuską flagą w trakcie Igrzysk II Olimpiady w Paryżu w 1900 roku brał udział między innymi Adolphe Klingelhoeffer z Brazylii czy też Francis Henriquez de Zubiría z Kolumbii. W brytyjskiej drużynie piłki wodnej występował natomiast urodzony w Fidżi i mający szwedzko-irlandzkie korzenie Victor Lindberg z Nowej Zelandii, a mistrz olimpijski i zwycięzca maratonu Michel Théato o swój medal wal-

⁴ S.P. Lambros, N.G. Politis, T. Philemon, *The Olympic Games B.C. 776. – A.D. 1896., Part First, The Olympic Games in Ancient Times*, Ateny 1896, s. 200.

⁵ P. de Coubertin, T. Philemon, N.G. Politis, Ch. Anninos, *The Olympic Games B.C. 776. – A.D. 1896., Part Two, The Olympic Games in 1896*, Athens 1897, s. 101.

⁶ B. Mallon, T. Widlund, *The 1896 Olympic Games...*, s. 74.

czył pod flagą Francji mimo urodzenia w Luksemburgu⁷. Występujący w barwach USA na Igrzyskach III Olimpiady w St. Louis w 1904 roku Frank Bizzoni miał włoskie korzenie, ale opuścił Włochy około 1898 roku w celu podjęcia pracy jako kelner w Bournemouth. Po pięciu latach spędzonych w Wielkiej Brytanii, w listopadzie 1903 roku wyemigrował do Nowego Jorku, gdzie mieszkał aż do śmierci (z wyjątkiem krótkiego powrotu do Włoch spowodowanego zawarciem związku małżeńskiego z Rosą Monteverdi w dniu 12 lipca 1906 roku w Mediolanie)⁸. W Kanadzie z kolei urodził się inny reprezentant Stanów Zjednoczonych – Robert „Bob” Fowler, który przybył do USA w 1898 roku i zamieszkał na stałe w Bostonie. Trzech kolejnych reprezentantów USA pochodziło z Norwegii – gimnastyk Bergin Nilsen oraz zdobywcy złotych medali olimpijskich zapaśnicy Karl „Charles” Ericksen i Bernhoff Hansen. Zarówno MKOl jak i Bill Mallon uznają ich jednak za Amerykanów, gdyż w statystykach wskazujących na zestawienie zdobytych medali Norwegia nie była w ogóle sklasyfikowana (z uwagi na fakt, iż oficjalnie w 1904 roku nie uczestniczyła)⁹. Źródła nie są również konsekwentne w odniesieniu do uznawanego za francuskiego lekkoatletę Alberta Corey’a. MKOl przypisuje zdobyty przez niego srebrny medal olimpijski w maratonie do dorobku medalowego Stanów Zjednoczonych, choć oficjalny raport rozgrywek klasyfikuje sportowca jako Francuza, aczkolwiek reprezentującego barwy klubowe Chicago Athletic Association¹⁰.

Z upływem czasu zawodników dotkniętych emigracją jeszcze przed występem na igrzyskach olimpijskich było coraz mniej. W trakcie Igrzysk IV Olimpiady w Londynie w 1908 roku oraz Igrzysk V Olimpiady w Sztokholmie w 1912 roku nie było aż tak jednoznacznych przykładów wychodźstwa wśród sportowców, jak w latach wcześniejszych. Historia igrzysk olimpijskich została nagle na kilka lat przerwana w 1914 roku, kiedy to wybuchła I wojna światowa i nie odbyły się zaplanowane w Berlinie w 1916 roku Igrzyska VI Olimpiady. W tym okresie nie tylko liczni sportowcy, ale i zwyczajni obywatele państw zaatakowanych przez agresorów decydowali się często na emigrację wywołaną czy to wprost wojną, prześladowaniami politycznymi bądź religijnymi, zagrożeniami represjami, czy także ograniczeniami cenzuralnymi lub zawodowymi. Głównym motywem była bowiem niemożność swobodnego życia w swoim rodzimym kraju, gdyż pozostanie w państwie objętym wojną mogłoby wiązać się nawet ze śmiercią, w szczególności dla osób stanowiących opozycję do nowego (często narzucanego przez agresorów) układu sił lub też walczących po drugiej stronie. Dokładnie te same czynniki odgrywały rolę podczas II wojny światowej, która była jesz-

⁷ B. Mallon, *The 1900 Olympic Games. Results for All Competitors in All Events, with Commentary*, Jefferson – London 1998, s. 22.

⁸ E. Trifari, *Che sorpresa: Italia presente a tutti i Giochi*, „Gazzetta dello Sport”, 28.11.2008.

⁹ B. Mallon, *The 1904 Olympic Games. Results for All Competitors in All Events, with Commentary*, Jefferson – London 1998, s. 18.

¹⁰ C.J.P. Lucas, *The Olympic Games 1904*, St. Louis 1905, s. 49.

cze dłuższym i bardziej wyniszczającym konfliktem od globalnej konfrontacji zbrojnej mającej miejsce dwadzieścia pięć lat wcześniej. Inaczej sprawa wyglądała po 1945 roku, a jednym z jej przykładów może być sportowa biografia Ferenc Puskása, mistrza olimpijskiego z Igrzysk XV Olimpiady w Helsinkach w 1952 roku.

Ferenc Puskás: piłkarz, olimpijczyk, trener i... banita

Życie Ferenc Puskása przed emigracją wydawało się bajką. Urodzony 1 kwietnia 1927 roku¹¹ w ubogiej rodzinie robotniczej *Öcsi*¹², jak go nazywano ze względu na posturę, dzięki piłce nożnej zdobył wszystko, o czym mógł tylko marzyć: sławę oraz uwielbienie tłumów, przyjaźń najważniejszych osób we wszechwładnej partii i godziwe warunki życia niedostępne innym rodakom ubożego, komunistycznego państwa.

Oficjalnie Ferenc Puskás nie był zawodowym sportowcem. W kraju, w którym obowiązującym modelem gospodarczym było centralne planowanie, także sport podlegał temu systemowi. Nie było więc mowy o oddolnym działaniu związków i stowarzyszeń sportowych. W 1949 roku na bazie małego robotniczego klubu sportowego Kispest utworzono Budapest Honvéd. Nowo powstała instytucja podlegała bezpośrednio Ministerstwu Obrony i była „oczkiem w głowie” ministra Mihálya Farkasa – jednego z najważniejszych członków partii komunistycznej i jednocześnie miłośnika piłki nożnej. Najlepsi sportowcy byli wcielani do wojska i kierowani „do służby” w Budapest Honvéd. Stąd też Puskása, ze względu na stopień wojskowy, nazywano „galopującym majorem”. Anegdota głosi, iż był on tylko raz na strzelnicy, gdyż był tak nieporadny, że w trosce o jego bezpieczeństwo nie wysłano go więcej na ćwiczenia wojskowe¹³.

Węgierska drużyna w latach 50. XX wieku była światowym gigantem. Pasma największych sukcesów rozpoczęło się Igrzyskami XV Olimpiady w Helsinkach w 1952 roku. Sportowcy węgierscy zdobyli 16 złotych medali, co w klasyfikacji ogólnej dało Węgrom trzecie miejsce. Piłka nożna była szczególnie ważna, gdyż komunistyczna wierchuszka zdawała sobie sprawę, że pierwsze miejsce drużyny piłkarskiej było najbardziej pożądanym sukcesem dla węgierskiej opinii publicznej. Udział w igrzyskach miał jeszcze jeden ważny element – ułatwiał wychodzenie Węgier z politycznej izolacji i oddalenia od nich odium „ostatniego sojusznika Hitlera”¹⁴.

¹¹ Data urodzin piłkarza budzi pewne kontrowersje. 1 kwietnia został przez jego rodziców uznany za złą datę, ze względu na *Prima Aprilis*, w związku z tym w dokumentach miał on wpisany 2 kwietnia. Również sam Puskás wielokrotnie przedstawiał taką datę swoich urodzin. Zob.: Gy. Szöllösi, *Ferenc Puskás Najszłynniejszy Węgier*, Kraków 2017, s. 8.

¹² *Öcsi* – węg. ‘młodszy brat/braciszek’. Zob.: J. Reychamn, *Magyar-Lengyel Szótár*, Budapest 1980, s. 862.

¹³ M. Andrzejewski, *Ferenc Puskás. Legenda futbolu*, Gdańsk 2013, s. 21–23.

¹⁴ M. Andrzejewski, dz. cyt., s. 32, 35.

Zespół, którego kapitanem był Ferenc Puskás, wygrał w eliminacjach 2 : 1 z Rumunią, a następnie pokonał 3 : 0 Włochy. W ćwierćfinale Węgrzy rozgromili zaś Turcję 7 : 1, a w półfinale 6 : 0 Szwecję. W finale piłkarze znad Balatonu spotkali się z potężną ówczesnie Jugosławią. Mecz był niezwykle trudny, jednak w 71 minucie pierwszego gola strzelił właśnie „galopujący major”. Ostatecznie piłkarze znad Dunaju zakończyli spotkanie wynikiem 2 : 0 na swoją korzyść¹⁵. Tuż po rozgrywkach wracających sportowców witały wiwatujące tłumy. Igrzyska w Helsinkach otworzyły serię najsłynniejszych zwycięstw węgierskiego futbolu. „Złota jedenastka”, bo tak zaczęto ją nazywać, wygrywała mecz za meczem. 25 listopada 1953 roku doszło do spotkania na Wembley między Węgrami a Anglią, które zostało zapamiętane jako „mecz stulecia”. Zakończył się on wynikiem bardzo zaskakującym dla Wyspiarzy i wprawiającym w konsternację cały piłkarski świat. Węgrzy wygrali wynikiem 6 : 3. Katastrofa dla Anglików była tym większa, że nie przegrali oni na własnym boisku od kilkudziesięciu lat. Co więcej, mecz rewanżowy u Węgrów skończył się jeszcze gorszym wynikiem dla poddanych królowej, gdyż oddali tylko jeden celny strzał, gdy tymczasem mieszkańcy kraju nad Dunajem zdobyli aż 7 goli¹⁶.

Powinno się wydawać, że zdobycie II miejsca na Mistrzostwach Świata w Piłce Nożnej w 1954 roku również należy zaliczyć do sukcesów. Tymczasem porażkę z RFN w finale Węgrzy uznali za katastrofę. Przyzwyczajenie społeczeństwa do ciągłych zwycięstw sprawiło, iż „tylko drugie miejsce” stało się przyczyną pierwszych masowych i oddolnych manifestacji na Węgrzech. Wkrótce przerodziły się one w zamieszki, do stłumienia których zdecydowano użyć siły. W pewnym sensie była to zapowiedź późniejszych wydarzeń z 1956 roku¹⁷.

Kryzys zapoczątkowany w 1954 roku przez długie miesiące było trudno przezwyciężyć. Kibice stracili całkowicie zaufanie do swoich dotychczasowych idoli. Istotny był fakt, iż piłkarzom bacznie zaczęła przyglądać się partia komunistyczna, a to utrudniało dorabianie sobie na przemyśle towarów z krajów kapitalistycznych, co było ważną częścią dochodów sportowców. Również w samym zespole atmosfera wśród rywalizujących zawodników psuła morale. Ostatecznie kryzys po mistrzostwach świata udało się przełamać i aż do lutego 1956 roku „złota jedenastka” znowu schodziła z murawy niepokonana¹⁸.

Na Węgrzech, tak jak w całej Europie Środkowej po II wojnie światowej, rządziła partia komunistyczna w całości podporządkowana Moskwie. Liderem komunistów był Mátyás Rákosi, który w swoich rękach połączył najważniejsze funkcje partyjne i państwowe. Jego abstrakcyjne koncepcje gospodarcze, jak na przykład postawienie na rozwój przemysłu ciężkiego w tradycyjnie rolniczym

¹⁵ Puskás (*Purczeld*) Ferenc (1927), <https://web.archive.org/web/20060104155708/http://www.sportmuseum.hu/aranycsapat/labdarugo.php?id=10> [dostęp: 29.01.2020].

¹⁶ G. Szöllösi, dz. cyt., s. 26–29.

¹⁷ M. Andrzejewski, dz. cyt., s. 61–73, 79–81.

¹⁸ Tamże, s. 83–89.

kraju, na dodatek pozbawionym surowców naturalnych, doprowadziły do znacznego zubożenia ludności i ogromnego kryzysu gospodarczego. Jednocześnie reżim na Węgrzech był jednym z najcięższych w całym obozie socjalistycznym. Warto tylko zaznaczyć, że w 9-milionowym kraju w ciągu zaledwie trzech lat (od 1950 do 1953 roku) przed sądami skazano 387 tysięcy „wrogów ludu”. W wyniku odwilży po śmierci Józefa Stalina Mátyás Rákosi został częściowo odsunięty od władzy, a premierem mianowano Imrego Nagya, który starał się złagodzić dotychczasową politykę państwa. Wkrótce zyskał tym dość sporą sympatię znacznej części obywateli. Tymczasem Rákosi przeszedł do kontrofensywy i doprowadził do usunięcia Nagya z funkcji premiera i wydalenia go z partii¹⁹.

Wydarzenia najpierw w Poznaniu w czerwcu, a następnie już w całej Polsce w październiku 1956 roku, stały się inspiracją dla studentów Politechniki Budapesztańskiej, którzy 22 października ogłosili swoje postulaty zawarte w 16 punktach. Rano tekst został rozdany robotnikom w fabrykach. Do protestów wkrótce dołączyły inne uczelnie i szkoły, a także wiele zakładów produkcyjnych. Trzystutysięczny tłum zebrał się pod budynkiem parlamentu żądając wystąpienia Imrego Nagya. Jednocześnie Rákosi potępił w mediach protestujących, co wywołało ogromne oburzenie. Ludzie ruszyli pod budynek radia, żądając odczytania 16 punktów. Rozpoczęły się pierwsze walki, a część wojsk węgierskich dołączyła do protestujących. 25 października, przed parlamentem, wysłani przeciw Węgrom żołnierze Armii Czerwonej zaczęli bratać się z cywilami. Służby bezpieczeństwa otwały wtedy ogień, w wyniku czego zginęło około 300 osób. Walki przybrały na sile. 28 października do ZSRR uciekli najważniejsi działacze partii komunistycznej, a także zaczęły wycofywać się z Budapesztu oddziały radzieckie. Imre Nagy rozpoczął serię reform i zapowiedział dalszą liberalizację życia politycznego. Rozwiązano znienawidzone służby bezpieczeństwa, a także ogłoszono neutralność kraju i jego wystąpienie z Układu Warszawskiego. 4 listopada kilkanaście dywizji radzieckich rozpoczęło działania zbrojne przeciw powstańcom. Mimo bohaterskiej obrony większość zorganizowanych ośrodków oporu zostało zlikwidowanych do 10 lub 11 listopada. Z Węgier około 200 tysięcy ludzi uciekło przed prześladowaniami, a komuniści pod rządami Jánoša Kádára rozpoczęli krwawe represje²⁰.

Podczas rewolucji Imre Nagy pozwolił drużynie Honvédu wraz z jej kapitanem na wyjazd z Węgier. Tymczasem Radio Wolna Europa podało nieprawdziwe informacje, że Ferenc Puskás zginął w czasie walk. Drużyna, nie wiedząc, co ma

¹⁹ W. Felczak, *Historia Węgier*, Wrocław 1983, s. 372–375; C. Gati, *Stracone złudzenia. Moskwa, Waszyngton i Budapeszt wobec powstania węgierskiego 1956 roku*, Warszawa 2006, s. 47–57, 81–84; E. Czarnkowska, *Interwencja Związku Radzieckiego na Węgrzech w 1956 roku*, Toruń 2007, s. 47–50; B. Lomax, *Węgry 1956*, Warszawa 1986, s. 39–43.

²⁰ M. Horváth, *1956 – rozstrzelana rewolucja: walka zbrojna Węgrów z interwencją sowiecką*, Kraków 2006, s. 435–437; C. Gati, dz. cyt., s. 157–176; E. Czarnkowska, dz. cyt., s. 103–105, B. Lomax, dz. cyt., s. 68; A. Nawrocki, *Jak zamordowano Imrego Nagya?*, Warszawa 1990, s. 115–122.

czynić, zdecydowała się wyjechać na tournée po krajach Ameryki Południowej. Następnie Węgrzy wrócili do Europy, gdzie grali chociażby w Hiszpanii. W tym okresie „galopujący major” spotkał się ze swoją żoną i córką, którym szczęśliwie udało się przekroczyć granicę z Austrią. Członkowie Honvédu, dla których sytuacja była wciąż niewyjaśniona, w celu utrzymania się rozpoczęli rozgrywanie szeregu meczów towarzyskich za pieniądze w różnych krajach Europy Zachodniej. Wkrótce jednak władze komunistyczne, po opanowaniu sytuacji na Węgrzech, domagały się powrotu swoich piłkarzy. Drużyna podzieliła się na dwa (coraz bardziej skłócone) obozy. Część, którą reprezentował głównie József Bozsik, chciała powrotu do ojczyzny. Grupa skupiona wokół Puskása pragnęła jednak pozostać na Zachodzie. Negocjacje z Budapesztem cały czas się przeciągały. Ostatecznie zaś znaczna część piłkarzy wróciła nad Dunaj i Balaton²¹.

Jeszcze w lutym 1957 roku wydawać się mogło, że uczyni tak również Ferenc Puskás. Partia komunistyczna zamiast zachęt stosowała natomiast groźby. Zajęto na przykład cały majątek kapitana reprezentacji Węgier. Co więcej, jako żołnierz „galopujący major” mógł być skazany za dezercję. Obawy przed represjami i więzieniem zmusiły więc go wraz z kilkoma kolegami do pozostania na Zachodzie²². Spowodowało to natychmiastową reakcję władz. W przeciągu krótkiego okresu czasu *Őcsi* z bohatera mas stał się zdrajcą. Artykuły prasowe przedstawiały go w jak najgorszym świetle, raz jako przemytnika, a innym razem oskarżonego o związki z wyimaginowanymi aferami narkotykowymi. Miał być osobą, dla której ważne są tylko pieniądze, a nie etos sportowca. Wielu komentatorów twierdziło, że gdyby Puskás nie zaprzął sobie głowy przemytem, zapewne Węgrzy wygraliby mistrzostwa w 1954 roku²³.

Należy jednoznacznie wskazać, iż Ferenc Puskás nie był jedynym węgierskim sportowcem, który po stłumieniu rewolucji 1956 roku nie zdecydował się wrócić do domu. Po Igrzyskach XVI Olimpiady w Melbourne aż 45 z 175 zawodników wystąpiło o azyl polityczny. Jednym z nich był Ervin Zádor, który podczas meczu w piłkę wodną otrzymał cios w twarz od zawodnika radzieckiego. W wyniku uderzenia woda w basenie zabarwiła się na czerwono. Krew w wodzie stała się fizycznym symbolem tego meczu i jakby ostatnim akordem walk Węgrów z systemem komunistycznym podczas rewolucji 1956 roku. Wydarzenie to jest do dziś żywe w świadomości Węgrów²⁴.

Sytuacja najstynnniejszego niegdyś węgierskiego piłkarza, a wtedy już *de facto* banity, stawała się dramatyczna. Pozbawiony środków do życia tułał się

²¹ M. Andrzejewski, dz. cyt., s. 90–94.

²² Tamże, s. 93–94.

²³ Tamże, s. 95–96; L. Pajor-Gyulai, *Agyonhallgatott legendák...*, 29.11.2006, http://www.nemzetisport.hu/migralt_cikkok/20061129/agyonhallgatott_legendak/ [dostęp: 27.01.2020].

²⁴ M. Rozmiarek, A. Szabelski, *O węgierskiej krwi w wodzie, czyli konflikt Węgry – ZSRR a Letnie Igrzyska Olimpijskie w 1956 roku*, „Refleksje. Pismo naukowe studentów i doktorantów WNPiD UAM” 2016, nr 13, s. 123–138.

z jednego miejsca do drugiego. Znacząco pogorszył się jego stan zdrowia, wykryto u niego wrzód żołądka. Wkrótce też zaczął mocno przybierać na wadze. Co więcej, w wyniku działań władz w Budapeszcie, FIFA zawiesiła Puskása i nie mógł on brać udziału w żadnych rozgrywkach przez dwa lata. Wydawać się mogło, że był to już koniec jego kariery.

Tymczasem znalazł się klub piłkarski, który postanowił dać szansę emigrantowi. Santiago Bernabéu de Yeste – prezes Realu Madryt, wierzył, że skreślony przez wszystkich, otyły i już niemłody sportowiec może jeszcze odnosić triumfy. Sama Hiszpania, rządzona przez faszystowskiego dyktatora Franco, była natomiast krajem, gdzie komuniści nie mieli żadnych wpływów. To niewątpliwie wpływało na poczucie bezpieczeństwa węgierskiego emigranta²⁵. *Őcsi* rozpoczął ciężki trening, próbując nadrobić stracone miesiące. W tym okresie potrafił wiele godzin biegać ubrany w kilka swetrów, aby zbić nadmierną wagę. Całkowicie odstawił alkohol i poddał się restrykcyjnej diecie. Jednocześnie cały czas spotykał się z kpinami, gdyż większość dziennikarzy sportowych w niewybredny sposób opisywało poczynania 31-letniego piłkarza²⁶.

Dzięki swojej determinacji „galopujący major” wkrótce został członkiem pierwszego składu Realu Madryt. Nikt się wtedy nie spodziewał, że będzie grał on w drużynie „Królewskich” aż przez dziewięć lat. Z czynnym sportem piłkarz pożegnał się dopiero w 1967 roku. W tym czasie wielokrotnie miał możliwość pokazania swojego mistrzowskiego kunsztu i niejednokrotnie przyczynił się do największych tryumfów madryckiego klubu. Ogółem w lidze kraju na półwyspie iberyjskim wystąpił w 182 meczach, zdobywając aż 155 bramek. W 1958 roku emigrant znad Balatonu przyjął hiszpańskie obywatelstwo, choć nigdy nie wyrzekł się węgierskiego i wielokrotnie deklarował przywiązanie do swojej pierwszej ojczyzny. Kilukrotnie został on powołany do reprezentacji Hiszpanii²⁷.

Tułacz Ferenc Puskás po zakończonej karierze piłkarza, już jako trener, znów ruszył w podróż. Najpierw wyjechał na krótko do Ameryki, lecz wkrótce wrócił na Stary Kontynent skuszony ofertą greckiego klubu Panathinaikos. Związany był z nim od 1970 do 1974 roku. W rozgrywkach pucharu Europy kierowany przez niego zespół dotarł do finału, co było niesamowitym i niespodziewanym sukcesem. Węgier przez krótki czas stał się niemal bohaterem narodowym w Atenach. Niestety, wkrótce okazało się, że klub zaczął ponosić liczne porażki. Emigrant opuścił Helladę w niesławie. Następnie droga „galopującego majora” w roli trenera wiodła dalej przez wiele krajów: Chile, Hiszpanię, Grecję, Egipt, Paragwaj, Australię, a nawet Arabię Saudyjską, niestety bez spektakularnych succe-

²⁵ M. Andrzejewski, dz. cyt., s. 101–103.

²⁶ Tamże, s. 105.

²⁷ *Puskás. Ferenc Puskás biro 1958–1967 Real Madrid CF*, <https://web.archive.org/web/20170108201954/http://www.realmadrid.com/sobre-el-real-madrid/el-club/historia/jugadores-de-leyenda-futbol/ferenc-puskas-biro-2> [dostęp: 15.01.2020]; *Puskás Ferenc (1927–2006)*, <http://www.puskas.com/hu/eletrajz.html> [dostęp: 20.01.2020].

sów. Żadna z tych dróg nie wiodła zaś nad Balaton i Dunaj. Banita nie mógł przyjechać nawet na pogrzeb swojej matki, która zmarła w 1976 roku²⁸.

W 1993 roku Puskás na krótko został trenerem reprezentacji narodowej Węgier. W końcu wygnaniec mógł wrócić do ojczyzny. Powrót był jednak słodkogorzki, gdyż drużyna nie odnosiła specjalnych sukcesów w tym okresie. Z drugiej strony posypały się dla Puskása zaszczyty i honory, o których nie mógł marzyć, gdy po 1956 zdecydował się opuścić ojczyznę. Mianowano go honorowym prezesem Honvédu oraz odznaczono przez Europejską Federację Piłkarską wyróżnieniem „napastnik stulecia”. W 2002 roku Stadionowi Narodowemu nadano jego imię. Jednocześnie słynny piłkarz coraz bardziej cierpiał z powodu choroby Alzheimera. Zmarł na zapalenie płuc w 2006 roku²⁹.

Pogrzeb sportowca-emigranta stał się, niestety, przedmiotem politycznych targów. Ceremonia odbyła się ponad trzy tygodnie po jego śmierci, gdyż socjalistyczny premier Ferenc Gyurcsány chciał wykorzystać to wydarzenie do polepszenia swoich notowań. Działo się to niedługo po tym, gdy na spotkaniu partyjnym przyznał się, że jego partia oszukała społeczeństwo, co rozpoczęło serię zamieszek w Budapeszcie, do stłumienia których użyto brutalnej siły. Dlatego też znaczna część Węgrów zbojkotowała oficjalne uroczystości państwowe. Co więcej, sama rodzina zmarłego dystansowała się od ówczesnie rządzących, popierając raczej przedstawicieli opozycji³⁰.

Sportowiec – wieczny tułacz?

W czasach współczesnych jest czymś naturalnym, że sportowcy – chcąc rozwijać swoją karierę – często wybierają na miejsce swojej aktywności kluby zagraniczne. Wielu z nich przyjmuje następnie obce obywatelstwo, aby reprezentować na międzynarodowych zawodach swoje nowe ojczyzny. Zjawisko to wydaje się tak powszechne, że często nie wywołuje nawet żadnej refleksji. Tymczasem przykład Ferenc Puskása oraz innych olimpijczyków wymienionych w niniejszym artykule uzmysławia, iż jeszcze nie tak dawno wybór kariery za granicą nie był rzeczą aż tak oczywistą. Z tego względu temat ten wydaje się być niezwykle interesujący i godny podjęcia w dalszych badaniach, a powyższy artykuł

²⁸ M. Andrzejewski, dz. cyt., s. 139–142.

²⁹ *Ferenc Puskas nie żyje*, 17.11.2006, <https://eurosport.interia.pl/pilka-nozna/news-ferenc-puskas-nie-zyje,nId,487052> [dostęp: 13.12.2019]; *Ferenc Puskas dies aged 79*, 17.11.2006, <https://www.theguardian.com/football/2006/nov/17/newsstory.sport6> [dostęp: 21.11.2019].

³⁰ *180 milliőba kerül Puskás temetése*, 4.12.2006, <http://www.puskasferenc.hu/hu/cikk11.html> [dostęp: 29.01.2020]; *A rendszerváltás óta a szombati a hatodik nemzeti gyásznap*, 8.12.2006, <http://www.puskasferenc.hu/hu/cikk17.html> [dostęp: 29.01.2020]; *Búcsú Puskástól a Kossuth téren, a stadionban, a Hősök terén és a Bazilikában*, 08.12.2006, <http://www.puskasferenc.hu/hu/cikk18.html> [dostęp: 29.01.2020].

może być ku temu przyczynkiem. W szczególności kasus piłkarza znad Dunaju i Balatonu jest ciekawym przykładem, gdyż za decyzją o wieloletniej emigracji stała sytuacja wewnętrzna jego kraju, a nie chęć zysku czy zdobycia większej sławy. Wydarzenia 1956 roku ukazują ponadto, jak bardzo polityka przekładała się (i nadal przekłada) na sport.

Sportowiec w świecie współczesnym nieodzownie jest więc związany z etosem emigranta. Podróżując od kraju do kraju nabywa wciąż nowe umiejętności, zdobywając cenne doświadczenie oraz osiągając niejednokrotnie swój wymarzony sukces. Jest w tym podobny do średniowiecznych rycerzy, którzy, szukając sławy, podróżowali od turnieju do turnieju. Niestety, takie jednostki często nie mogą znaleźć swojego miejsca na ziemi i zaznać szczęścia, są to bowiem osoby pochodzące zazwyczaj z krajów znajdujących się w trudnej sytuacji gospodarczo-politycznej. Emigrant Ferenc Puskás w swoim życiorysie łączył oba te typy. Los to wielokrotnie go wywyższał, to znowu poniżał. Być może jednak tak właśnie ma być, gdyż prawdziwy sportowiec musi zaznać zarówno smaku zwycięstwa, jak i goryczy porażki.

Bibliografia

A. Źródła

I. Źródła drukowane

- Coubertin P., Philemon T., Politis N.G., Anninos Ch., *The Olympic Games B.C. 776. – A.D. 1896., Part Two, The Olympic Games in 1896*, Athens 1897.
- Lambros S.P., Politis N.G., Philemon T., *The Olympic Games B.C. 776. – A.D. 1896., Part First, The Olympic Games in Ancient Times*, Athens 1896.
- Lucas C.J.P., *The Olympic Games 1904*, St. Louis 1905.

II. Źródła internetowe

- 180 millióba kerül Puskás temetése*, 4.12.2006, <http://www.puskasferenc.hu/hu/cikk11.html> [dostęp: 29.01.2020].
- A rendszerváltás óta a szombati a hatodik nemzeti gyásznapi*, 8.12.2006, <http://www.puskasferenc.hu/hu/cikk17.html> [dostęp: 29.01.2020].
- Búcsú Puskástól a Kossuth téren, a stadionban, a Hősök terén és a Bazilikában*, 8.12.2006, <http://www.puskasferenc.hu/hu/cikk18.html> [dostęp: 29.01.2020].
- Ferenc Puskas dies aged 79*, 17.11.2006, <https://www.theguardian.com/football/2006/nov/17/newsstory.sport6> [dostęp: 21.11.2019].
- Ferenc Puskas nie żyje*, 17.11.2006, <https://europa.interia.pl/pilka-nozna/news-ferenc-puskas-nie-zyje,nId,487052> [dostęp: 13.12.2019].

- Pajor-Gyulai L., *Agyonhallgatott legendák...*, 29.11.2006, http://www.nemzeti-sport.hu/migralt_cikkek/20061129/agyonhallgatott_legendak/ [dostęp: 27.01.2020].
- Puskás. *Ferenc Puskás biro 1958-1967 Real Madrid CF*, <https://web.archive.org/web/20170108201954/>, <http://www.realmadrid.com/sobre-el-real-madrid/el-club/historia/jugadores-de-leyenda-futbol/ferenc-puskas-biro-2> [dostęp: 15.01.2020].
- Puskás *Ferenc* (1927–2006), <http://www.puskas.com/hu/eletrajz.html> [dostęp: 20.01.2020].
- Puskás (Purczeld) *Ferenc* (1927), <https://web.archive.org/web/20060104155708/http://www.sportmuseum.hu/aranycsapat/labdarugo.php?id=10> [dostęp: 29.01.2020].

B. Literatura

- Andrzejewski M., *Ferenc Puskás. Legenda futbolu*, Gdańsk 2013.
- Czarnkowska E., *Interwencja Związku Radzieckiego na Węgrzech w 1956 roku*, Toruń 2007.
- Dziubiński Z., *Etos sportu w aksjologiczno-normatywnej perspektywie*, [w:] Dziubiński Z., Organista N. (red.), *Kultura fizyczna a etos*, Warszawa 2019, s. 27–53.
- Felczak W., *Historia Węgier*, Wrocław 1983.
- Gati C., *Stracone złudzenia. Moskwa, Waszyngton i Budapeszt wobec powstania węgierskiego 1956 roku*, Warszawa 2006.
- Horváth M., *1956 – rozstrzelana rewolucja: walka zbrojna Węgrów z interwencją sowiecką*, Kraków 2006.
- Kopaliński W., *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Warszawa 1967.
- Lomax B., *Węgry 1956*, Warszawa 1986.
- Mallon B., *The 1900 Olympic Games. Results for All Competitors in All Events, with Commentary*, Jefferson – London 1998.
- Mallon B., *The 1904 Olympic Games. Results for All Competitors in All Events, with Commentary*, Jefferson – London 1998.
- Mallon B., Widlund T., *The 1896 Olympic Games. Results for All Competitors in All Events, with Commentary*, Jefferson – London 1998.
- Nawrocki A., *Jak zamordowano Imrego Nagya?*, Warszawa 1990.
- Reychamn J., *Magyar-Lengyel Szótar*, Budapest 1980.
- Rozmiarek M., Szabelski A., *O węgierskiej krwi w wodzie, czyli konflikt Węgry – ZSRR a Letnie Igrzyska Olimpijskie w 1956 roku*, „Refleksje. Pismo naukowe studentów i doktorantów WNPiD UAM” 2016, nr 13, s. 123–138.
- Szöllösi G., *Ferenc Puskás: najśłynniejszy Węgier*, Kraków – Warszawa 2017.
- Trifari E., *Che sorpresa: Italia presente a tutti i Giochi*, „Gazzetta dello Sport”, 28.11.2008.

Deklaracja braku konfliktu interesów

Autor deklaruje brak potencjalnych konfliktów interesów w odniesieniu do badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Etos emigranta a Ferenc Puskás na tle innych uczestników igrzysk olimpijskich*.

Finansowanie

Autor nie otrzymał żadnego wsparcia finansowego w zakresie badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Etos emigranta a Ferenc Puskás na tle innych uczestników igrzysk olimpijskich*.

Declaration of Conflicting Interests

The author declared no potential conflicts of interests with respect to the research, authorship, and/or publication of the article *Etos emigranta a Ferenc Puskás na tle innych uczestników igrzysk olimpijskich*.

Funding

The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of the article *Etos emigranta a Ferenc Puskás na tle innych uczestników igrzysk olimpijskich*.
